

Перущенският манастир „Св.св.Теодор Тирон и Теодор Стратилат“

[Димитър Христов](#)

Статията представлява кратък исторически очерк за Перущенския манастир „Св. Св. Теодор Тирон и Теодор Стратилат“, известен още като „Св. Теодоровци“ или „Св. Тодор“. Проследяват се неговото разположение, времето на основаване и ранната му история. Главно внимание е обърнато върху съдбата на манастира през XVIII и XIX в. Разгледани са неговата структура и администрация, вътрешният живот и ролята му по отношение на външния свят. Акцент е поставен върху разрушаването на монашеската обител по време на Априлското въстание през 1876 г. В заключение се коментира наследството, което оставя манастирът след гибелта си.

The article presents a brief historical sketch about the Perushtitsa monastery 'St. Theodor of Tyre and st. Theodor Stratilates', also known as 'St. Theodors' or 'St. Todor'. The text traces its location, foundation time and early history. Larger attention is paid to the monastery's fate during 18th - 19th c. The monastery's structure and administration are presented as well as its internal life and its role for the world outside. An accent is put on the destruction of the complex during the April uprising (1876). In conclusion the legacy that the monastery has left after its end is commented.

На 6-7 километра южно от Перушица, в посока по-навътре и по-нависоко в склоновете на Родопите се намират развалините на манастира „Св.Св.Теодор Тирон и Теодор Стратилат“, наричан още „Св. Теодоровци“ или „Св. Тодор“. Мястото е живописно, обградено е в полукръг със стръмни скали, наблизо има поток и аязмо. В непосредствена близост са останките на крепостта Перистица, строена през XI-XII в. Местната историческа памет обвързва създаването и на манастира, и на крепостта със знаменитата Червена църква, датираща най-вероятно от VII в.

От устното предание, достигнало до нас чрез възрожденската историография, се знае, че е имало голямо селище в местността Пастуша, разположена на по-малка надморска височина, на една от по-ниските и по-плодородни планински тераси. До селището се е издигал голям манастир, посветен на Божията Майка, от който днес са останали руините на Червената църква ([Лачков 1866](#)). В по-късно време, като скит на този манастир или като лятна постройка за монасите се е създал манастирът „Св. Тодор“ по-горе в склоновете на Родопите. Пак от по-ниското към по-високото са се изселили хората от старото селище, за да създадат селото (днес - град Перушица) и крепостта Перистица.

С оглед на тези сведения гръцкият изследовател на местната история Миртинос Апостолидис, роден в Пловдив, счита, че основаването на манастира "Св. Тодор" следва да се отнесе между VIII и XII век. Долната граница е съобразена с датировката на Червената черква, а горната идва от едно сведение в Алексиадата на Анна Комнина за голямо строителство на манастири в полите на Родопите, извършено от император Алексий Комнин (1081-1118 г.) ([Савов 1960](#)).

Теренни археологически проучвания върху останките на манастирския комплекс са правени от археолога Димитър Цончев в началото на 40-те години на XX в. Малка част от резултатите попадат в публикуваните от него статии за крепостите в района, по-специално в частта за крепостта Перистица ([Цончев 1948](#)). Записките на Цончев, запазени в неговия архив, след

близо половин век все пак стават достояние на краеведите. Те са проучени от Владимир Балчев, който публикува най-важните данни за очертанията и размерите на отделните сгради и на целия комплекс ([Балчев 1999](#): 21-22).

Съществуването на манастира през XIII – XIV в. е сигурно от археологическите материали на терена, но конкретни сведения за историята на обителта през този период липсват. По аналогия със съдбата на другите манастири по българските земи се счита, че и „Св. Тодор“ е бил разрушен в хода на османското нашествие и известно време е бил в запустение. Това, което е известно, е че през XVI-XVII в. мястото е възстановено и отново представлява център на духовен живот. Най-ценното свидетелство за това е Перущенският патерик, един от най-ранните славянски образци на патерическия жанр, датиращ приблизително от 1356-1375 г. ([Стоянов, Кодов 1964](#): 28-29). Мястото на написването му не е известно, но от приписките по него става ясно, че е бил собственост на манастира „Св. Тодор“ най-рано от първата половина на XVII в.

Друг извор за манастирската история от този период е Зографският поменик. Той съдържа имена на хора, записани за поменаване на св. литургия в Зографския манастир на Атон в периода от 1527 до 1728 г. ([Иванов 1970](#): 489-524). Сред имената от Пловдивско има четири от Перущенския манастир, както и шест души от село Перущица. Тази немалка група имена принадлежи към записаните до 1706 г. и свидетелства за честите посещения на перущенски монаси и миряни на Света Гора през XVI- нач. XVIII в.

През втората половина на XVII в. и особено през следващия XVIII в. Перущенският „Св. Теодор Тирон и Теодор Стратилат“ се оформя като едно от почитаните духовни средища в епархията, вписвайки се в числото на т.нар. Осем пловдивски манастира. Тези манастири с по-особено значение за вярващите в епархията са: Бачковски „Св.Богородица“, Кукленски „Свв. Безсребреници“, Воденски „Св.Св. Кирик и Юлита“, Мулдавски „Св. Петка“, Белашички „Св.Георги“, Перущенски „Свв. Теодоровци“, и два кричимски – „Св. Богородица“ и „Свв. Безсребреници“ (наричан още „Свв. Врачеве“).

Богати, а и не особено заможни християни от Пловдив, Станимака, Кричим и други селища в областта правят завещания и даряват на Перущенската обител средства и имоти. Благодетелите на манастира се както българи, така и гърци. Особено често сред дарителите срещаме женски имена. В края на XVIII в. обителта има два метоха – един в самото село Перущица и втори в пловдивската Мараш махала ([Снегаров 1949](#)). Метохът в Перущица е разполагал в голямо количество имоти, включително и със собствена воденица.

При все това манастирът не е голям, а броят на монасите е ограничен. Ръководството на монашеския живот се осъществява от игумен, назначаван от пловдивския (филипополски, според меродавната тогава терминология) митрополит. Като правило игумените на манастира са българи по народност. За това се съди от подписите им на църковнославянски по запазените документи в митрополитската кондика. Тези подписи са показателно изключение от общата практика, тъй като официалният език на Пловдивската митрополия (и по-специално на нейната канцелария) в този период е гръцки и съответно документите се изготвят на този език. Сред братството също преобладават българите, но има и отделни монаси-гърци.

Друга ръководна институция за обителта е настоятелството (епитропия), което се занимава главно с финансовите и стопански въпроси. По стара традиция, утвърдена вероятно в периода XVI – XVIII в., настоятелството е двойно. От едната страна в него участват перущенските първенци, от другата са представени пловдивските еснафи, сред които най-много се откроява абаджийският. Филипополският митрополит зачита тази практика, наречена "стародавно правило", и не се намесва често в администрирането на манастира, но все пак запазва значението си на старша ръководна инстанция в редица случаи ([Снегаров 1949](#): 199).

Игуменът заедно с някои от братята служат не само в манастирската църква, но също така извършват богослужения и изпълняват треби в Перущица, Кричим и околните села. В едно писмо от 1857 г. жителите на високопланинското село Чурен споделят, че от старо време

разчитат на свещеномонасите от Перущенския манастир за кръщения и венчавки ([Балчев 1999](#): 24).

Областта, в която е разположен манастирът „Св. Тодор“ – северните склонове на Родопите, и особено вътрешността на планината, става зона на усилен ислямизация. С този процес се ражда и сложната история на съжителството на монасите с мюсюлманите от околните места. Враждебността на фанатични мюсюлмански елементи срещу християнската светиня довежда до няколко нападения и опожарявания на обителта. Първото, за което има съвсем ограничени сведения, е през 1657 г., но скоро след това братството се съвзема от разорението. От друга страна заслужава да се изтъкне, че често пъти мюсюлмани оказват почит на манастира, а понякога и материална помощ в случай на нужда.

Развихрилата се в края на XVIII в. анархия в Османската империя се отразява тежко на родопския край. В една недостигнала до нас история на манастира „Св. Тодор“ се разказва за неговото ново опустошаване от кърджалиите, водени от Мехмед Синап, в годините между 1778 и 1795. Перущица, също съсипана от кърджалийските орди, се съвзема с мъка от разрушенията в края на века и в началото на следващия XIX в. За възстановяването на манастира дълго време няма сили и средства. В съчинението на свещеник иконом Константин от 1819 г. „Описание на Филипополската епархия“, издадено на гръцки език във Виена, Перущенският манастир е споменат като съществувала някога обител, но от няколко десетилетия разсипана и превърната в пепелище от разбойниците ([Савов 1960](#)).

Новото въздигане на манастира „Св. Теодоровци“ започва през 1821-1822 г. по инициативата и с усърдието на перущенския чорбаджия Илия Помакоолу, преселник от с. Чурен. Разрешение за строителството е издействано с помощта на мюсюлманския първенец Кул Хасан от близкото с. Устина ([Савов 1960](#): 5). Следващите повече от 20 години са свързани с много дългове и финансови трудности за игумените, братството и настоятелите. Голям натиск упражняват заемодателите, главно влиятелни турци от Татар-Пазарджик. В Кондиката на Пловдивската митрополия се срещат много данни за тревожното икономическо състояние на обителта след нейното възстановяване. До последните документи, вписани в кондиката през 1841 г., дългът на перущенското монашеско братство продължава да бъде тежък проблем за митрополията ([Снегаров 1949](#)). И все пак християните от близките места не изоставят своето духовно средище. Освен че лично се трудят, някои перущенци дори отделят тухли и керемиди от собствените си къщи, за да подпомогнат строителството.

В крайна сметка делото им се увенчава с успех. В средата на XIX в. „Св. Св. Теодор Тирон и Теодор Стратилат“ представлява хубав, макар и сравнително неголям манастирски комплекс с двуетажни жилищни постройки за монасите и гостите на обителта. Има специални стаи за представителите на пловдивските еснафи, за перущенци и пр. Дворът е правоъгълен с размери 50x55 м. и с два входа – западен главен и източен, към потока и аязмото. На водоизточника е изидана чешма. По виещия нагоре се планински път от Перущица до манастира е настлан калдаръм. На мястото на старата, отесняла вече манастирска църквичка започва градежа на нов храм с размери 16x8,5 м. ([Балчев 1999](#): 22). Освен грижи по благоустройството, местните хора дори написват история на манастира. Историята е създадена от перущенския учител Димитър Лачков през 60-те години на XIX в., но ръкописът изгаря при унищожението на селището през 1876. Сведения за съдържанието дава на Константин Иречек вдовицата на автора.

Значението, което има манастирът в мирното битие на перущенци преди 1876 г. е много голямо. Особено обичан е храмовият празник, подвижният Тодоровден, празнуван всяка година в първата събота на Великия пост. Съборът на Тодоровден, провеждан в манастира, е бил запомнен като миг на спокойствие и радост за всички християни от околността ([Гълъбов 1965](#): 10-12). Перущенецът Спас Гълъбов, свидетел на тези безметежни времена и на последвалата ги страшната клета от 27 април 1876 г., винаги се е просълзявал при спомена за съборите на Тодоровден и другите празници край манастира, както ни разказва неговия син, филологът-германист и историк, проф. Константин Гълъбов.

За вътрешния духовен живот на обителта се знае относително малко. Отец Леонтий (Вълчев), последният оцелял от братството, споделя, че е липсвал строг контрол от страна на

игумените, а от Филипополската митрополия се грижели преди всичко за паричните си постъпления от данъка владичина. Един монах „се прочул“ със свръхестествени „чудеса“, които по светоотеческата литература могат да бъдат определени като състояние на духовна прелест ([Гълъбов 1965](#): 302). От друга страна, имената на отделни монаси или манастира като цяло се срещат неведнъж като абонати или спомоществователи на възрожденски печатни издания. Очевидно братството е представлявало активна читателска група.

Доста по-съществена роля играе Перущенския манастир по отношение на околния свят. Важна особеност, е че монашеската обител се явява опора на българското народностно чувство, и то двойна опора. Първо, опора на православието в един край, заобиколен от много мохамедани, които освен това притежават и светската власт. И второ, опора за славянското съзнание и книжовност в област с вековна традиция на елинизма. Тази национално-опорна стойност на монашеската обител намира своята по-нататъшна изява първо по време на възрожденските църковно-народни борби, а впоследствие и със скромна роля в освободителното дело.

Така именно в манастира „Св. Теодоровци“ в периода 1868-1869 г. епископ Партений Нишавски, един от архиереите-водачи на българското църковно дело, намира място, едновременно достатъчно близо до динамичния център на борбата Пловдив и достатъчно отдалечено от влиятелните гръцки църковни среди. Тук той започва да ръкополага свещеници за вече отделилата се от Патриаршията, но все още с неутвърден статут българска църковна организация ([Максим 1930](#): 12-13).

Пак в Перущенския манастир намират макар за кратко убежище някои поборници за българското освобождение. Такъв е например прочутият Стоил войвода, който заедно със сподвижника си Голю Станков, прескачат нощно време манастирската ограда, за да пренощуват. Монахът, който ги приютява е отец Леонтий, активен привърженик на идеята за духовно и народностно освобождение. Пак в „Св. Тодор“ в навечерието на Априлското въстание (1876) заседава и въстаническият комитет на перущенци. Като план при избухването на въстанието се предвижда в манастира да се устрои и укрепен лагер за въстаниците от Перушица, но този замисъл не се осъществява ([Савов 1960](#): 5).

В началото на 1876 г. новата манастирска църква е готова и предстои нейното осветяване. С особено радостно тържество е отбелязан съборът на Тодоровден през март същата година. Народът е в рядко приповдигнато настроение. На 27 април 1876 г. перущенци въстават. Но още на следващия ден орда башибозук поема от мюсюлманските села в Родопите към обявилата се за свободна Перушица. По пътя им е манастирът „Св. Тодор“.

Последното и окончателно унищожение на манастира става на 28 април/10 май 1876 г., вторник, сутринта. Християнската светиня е ограбена, разсипана и опожарена от освирепялата орда. Човешки жертви в този момент няма, защото монасите са намерили убежище в градчето. Но палежът на манастира е и знак за верско гонение над православните. Черните пушеци от пожара се виждат отдалеч - „страшна и едновременно величествена гледка, сякаш вулкан бил избухнал в планината.“ ([Гълъбов 1965](#): 122). Вижда ги и въстаналата Перушица и те стават мрачно предзнаменование за нейната предстояща съдба.

Съдбата на Перушица е известна - градецът умира геройски в името на свободата си. Но не след дълго възкръсва. Животът започва наново, вече свободен. Манастирът „Св. Св. Теодор Тирон и Теодор Стратилат“ не се възстановява повече. Последният монах от обителта, отец Леонтий, остава да служи като енорийски свещеник след Освобождението в единствената оцеляла църква в Перушица, „Св. Атанасий“. В края на живота си се премества в друга обител, а манастирските имоти са дарени на перущенската община, за да послужат за стопанското съвземане на селището. Част от богослужебните книги се оказва съхранена, защото още преди избухването на въстанието е изнесена извън манастира на сигурно място. Цял век по-късно, през 60-те години на ХХ в. по дванадесетте манастирските минея все още служат свещениците в перущенския храм „Св. Атанасий“ ([Савов 1960](#): 6).

Пак в същата църква се пази и една необикновена икона - на св.св. безсребреници и врач

Козма и Дамян. Чудото с нея е, че, малко след погрома, като отиват да разчистват мястото на разрушения манастир, неколцина перушци я намират там, цяла и невредима сред пепелищата. Това откритие, иконата на светците-целители, става за тях знамение за бъдещото изцеляване на раните на града.

Жителите на Перушица продължават да почитат мястото, където стоят останките на манастира и през следващите десетилетия. Бъдещият учен и писател, доайенът на немската филология у нас, Константин Гълъбов в своите юношески години често ходи там, за да се потопи в мистичната духовност на свящото място. За степента на устойчивост на почитта към светинята като молитвено място може да се съди и по следния пример. През 2005 г. при лично посещение на терена, авторът на настоящата статия се натъкна сред развалините на манастирския храм на малка, издълбана в земята ниша, в която бяха палени църковни свещи, много на брой и очевидно палени по различно време.

За нещастие, време безпощадно поглъща всяко човешко дело, ако хората не се погрижат за него. От снимки, правени през 20-те и 30-те години на ХХ в. се вижда все още ясният силует на манастирския храм, със запазили се основи и част от стените. По-късно, през втората половина на ХХ в. местността Перистица, включваща останките на манастирския комплекс и средновековната крепост, получава защитен статут. Макар и в ограничен обем, извършени са отделни консервационни дейности. През 2005 г. стените вече не личаха, но добре се разграничаваха основите на църквата. През есента на 2012 г. обаче, само за 7 години теренът се бе оказал неузнаваем – на обраслото с храсти и млади дървета място, посетителят с мъка забелязва тук-там подаващи се няколко реда камъни – свидетелство за някога извършена строителна дейност. Ако не са указателните надписи, които изрично посочват, че тук е бил Перущенският манастир, човек, идещ за пръв път, би помислил, че има някаква грешка. Това не е достойният край на разказа за едно свято място – манастирът „Св. Св. Теодор Тирон и Теодор Стратилат“ има нужда от повече внимание и грижа в бъдещото. Примерът от миналото ни убеждава, че последното е възможно.

Цитирана литература

[Балчев, В.](#) авт, 1999. [Родопската Света гора и Перушинският манастир „Св. Св. Теодор Стратилат и Теодор Тирон“](#). В [Е. Дроснева](#), ред *Перушица – гласове от миналото, настоящето и бъдещето*. Пловдив: Народна библиотека „Иван Вазов“, с-ци 19-29.

[Гълъбов, К.](#) авт, 1965. [Въстанието на героична Перушица](#) 2nd изд, София: Народна просвета.

[Иванов, Й.](#) авт, 1970. [Български старини из Македония](#) 3rd изд, София: Наука и изкуство. Available at: <http://kroraina.com/NI/JI-BSM.djvu>.

[Лачков, Д.](#) авт, 1866. [Кратко изследване на бившият град Драговец](#). *Гайда*, 3, с-ци112-115.

[Максим, митр.Пловд](#) авт, 1930. [Автобиография и спомени](#), София: без изд.

[Савов, свещеникСлавч](#) авт, 1960. [Перушенският манастир „Св. Тодор“](#). *Църковен вестник*, 22, с-ци4-6.

Анон, 1949. [Гръцки кодекс на Пловдивската митрополия](#), София: БАН.

[Стоянов, М.](#) & [Кодов, Х.](#) авт-ри, 1964. [Опис на славянските ръкописи в Народна библиотека „Кирил и Методий“](#), София: Издателство на Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“.

[Цончев, Д.](#) авт, 1948. [Родопски крепости южно от Перушица](#). *Известия на Българското историческо дружество*, 22-24, с-ци249–260.

Етикети: [Перушица](#)

[манастири](#)

[„Св. Тодор“](#)

[история](#)

[Пловдив](#)

[Априлско въстание](#)

[Perushtitsa](#)

[monasteries](#)

[“St. Theodor”](#)

[history](#)

[Plovdiv](#)

[April uprising.](#)

Година: 2013

Книжка: 1-2

Рубрика в списание Littera et Lingua: [Наследство / Heritage](#)

Сподели: [Delicious](#) [Digg](#) [Facebook](#) [Google](#)

[Plus](#) [LinkedIn](#) [Myspace](#) [Orkut](#) [Reddit](#) [StumbleUpon](#) [Twitter](#) [Yahoo](#)

Source URL: <https://naum.slav.uni-sofia.bg/lilijournal/2013/1-2/hristovd>